

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.12.10>
УДК [349.2:364](477)

Катерина Олегівна **СПИЦЬКА**

аспірантка, Навчально-науковий інститут права КНУ ім. Тараса Шевченка; провідний фахівець, Навчально-методичний відділ КНУ ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4841-5881>

e-mail: kospyska@knu.ua

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових підходів до дефініції соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни в умовах тривалої повномасштабної війни. Проаналізовано доктринальні концепції соціального захисту як динамічної системи відносин, що виступає мірилом соціальної безпеки. Обґрунтовано необхідність переходу від застарілої медико-соціальної експертної комісії до прогресивної соціальної моделі. На підставі проведеного аналізу сформульовано визначення поняття, що відображає його правову природу.

Ключові слова: соціальний захист, інвалідність внаслідок війни, ветерани, соціальна модель, соціальні гарантії, Женевські конвенції, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, реабілітація, адаптація

ВСТУП

Необхідність наукового переосмислення категорії соціального захисту осіб, які отримали інвалідність внаслідок війни, продиктовано динамікою широко масштабної агресії росії проти України та стрімким зростанням чисельності громадян, які набули такого статусу. Цей факт трансформує соціальний захист із звичайної сфери соціальної політики на пріоритетний, критично важливий елемент державної безпеки, національної стійкості та конституційного обов'язку. Ефективна система соціального захисту ветеранів війни з інвалідністю є не лише моральною вимогою, але й інструментом збереження людського капіталу та забезпечення стійкої реінтеграції захисників країни.

У вітчизняній правовій науці питання соціального забезпечення та статусу ветеранів війни розглянуто у низці праць, зокрема у контексті Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (далі – Закон) [1]. Однак, попри значну увагу до компенсаторних механізмів (пільг та виплат), є суттєва доктринальна прогалина у визначенні поняття «соціальний захист осіб з інвалідністю внаслідок війни» як інтегрованої правової категорії. Наявні визначення часто або необґрунтовано синонімізуються із соціальним забезпеченням, або не повністю відображають вимоги сучасної, людиноцентричної соціальної моделі інвалідності.

Крім того, більшість досліджень не проводить достатнього аналізу подвійної правової природи статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, що ґрунтується як на внутрішньому соціальному праві, так і на принципах міжнародного гуманітарного права. Такий комплексний підхід є необхідним для формулювання визначення, яке б охоплювало не лише матеріальні гарантії, але й системні процеси повноцінної соціалізації та адаптації [2].

МЕТА дослідження – розроблення концептуально-правового визначення соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни, ґрунтуючись на синтезі доктринальних підходів, міжнародних стандартів та національних правових механізмів. Результати дослідження мають слугувати підґрунтям для формування науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення механізмів

його реалізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження теоретико-правових підходів до визначення соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни вимагає застосування комплексного набору методологічних інструментів. Основоположним є діалектичний метод, що дає змогу аналізувати динамічні зміни, що відбуваються у правовому регулюванні соціальних відносин під впливом воєнних конфліктів та міжнародних зобов'язань.

Формально-юридичний метод є критично важливим для точного тлумачення змісту соціальних гарантій, закріплених у Законі та інших нормативно-правових актах.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національних стандартів соціального захисту із зобов'язаннями, що випливають з міжнародних договорів, зокрема Женевських конвенцій та Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Це дає змогу ідентифікувати прогалини та напрями для гармонізації.

Системний метод забезпечує розгляд соціального захисту не як фрагментарного набору пільг, а як цілісної, взаємопов'язаної системи адаптаційних та реабілітаційних заходів. Цей метод дає змогу дослідити соціальний захист як інструмент розвитку демократичної та ефективної моделі правосуб'єктності осіб з інвалідністю, спрямованої на їх активну адаптацію та повну реалізацію прав нарівні з іншими громадянами.

РЕЗУЛЬТАТИ

У національній правовій доктрині немає єдиного підходу до трактування обсягу та змісту поняття «соціальний захист». Ця категорія часто викликає дискусії про її співвідношення з категорією «соціальне забезпечення».

Традиційний або вузький підхід у правовій науці нерідко вказує синонім термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», вважаючи обидва проявом опікунської функції держави, спрямованої на піклування про громадян [3]. Таке розуміння фокусується переважно на матеріальних виплатах та пенсіях.

Проте більш сучасний та широкий системний підхід розглядає соціальний захист як набагато об'ємніше

явище. У цьому контексті соціальний захист визначається через систему відповідних відносин, які комплексно спрямовано на задоволення матеріальних та інших потреб громадян за рахунок коштів, створених державою. Важливою особливістю такого підходу є те, що соціальний захист є мірилом ефективності та соціальної спрямованості державної соціальної політики [3].

Подальша еволюція правової доктрини включає ризиковий підхід, згідно з яким соціальний захист є комплексом заходів, спрямованих на пом'якшення соціальних ризиків та забезпечення соціальної безпеки. Держава повинна надавати особам, які отримали інвалідність внаслідок війни, не лише матеріальну допомогу, а й гарантувати їм інтеграцію в суспільне життя. Якщо соціальний захист є мірилом ефективності політики та інструментом забезпечення соціальної безпеки, то у разі осіб з інвалідністю внаслідок війни його ефективність має оцінюватися не за обсягом наданих компенсацій, а за ступенем соціальної реінтеграції – їх здатністю до участі у суспільному житті та досягненням економічної самодостатності [3]. Так, визначення соціального захисту для цієї категорії осіб має бути динамічним і орієнтованим на інтеграційний результат, а не лише на процес надання пільг.

Фундаментальні зміни в теоретико-правовому визначенні інвалідності ініційовано переходом української державної політики до соціальної моделі, яку гармонізовано з міжнародними стандартами, зокрема з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю. На відміну від застарілої медичної моделі, яка фокусувалася виключно на діагнозі, фізичних або психічних дефіцитах особи, нова модель зосереджена на обмеженнях повсякденного функціонування особи та бар'єрах (архітектурних, інформаційних, соціальних, економічних), з якими особи з інвалідністю зіштовхуються у суспільному житті. Ці зміни означають, що інвалідність більше не розглядається як виключно індивідуальна трагедія чи медична проблема, яку потрібно «вилікувати» або «зафіксувати», а як соціальний феномен, спричинений неадаптованим середовищем та дискримінаційними практиками. Головний наслідок цього переходу полягає у перенесенні фокусу відповідальності: від вимоги до особи з інвалідністю «адаптуватися» чи «приспосуватися» – до вимоги до суспільства та держави усунути бар'єри та забезпечити розумне пристосування та універсальний дизайн. Сучасне українське законодавство таким способом розглядає осіб з інвалідністю як повноправних суб'єктів прав, а не об'єктів благодійності чи медичної опіки. Це вимагає впровадження системних заходів, спрямованих на забезпечення доступності до фізичного середовища, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій та послуг, а також на формування інклюзивної культури і боротьбу з дискримінацією, що є необхідною умовою для повної та ефективної інклюзії цих громадян у всі сфери суспільного життя.

У цьому контексті адаптація та інтеграція визнаються базисними правовими категоріями для розвитку сучасного законодавства України. Державну політику із соціального захисту людей з інвалідністю прямо спрямовано на забезпечення їм рівних можливостей для участі в суспільному житті, включно зі створенням умов для економічної самодостатності. Правове закріплення соціальної моделі вимагає імплементації організаційних

заходів, як-от ліквідація медико-соціальних експертних комісій та цифровізація порядку проведення оцінювання обмежень повсякденного функціонування. Ця реформа має на меті забезпечення об'єктивності оцінювання, підвищення процедурної справедливості та запобігання правопорушенням у цій критичній сфері.

Соціальний захист осіб з інвалідністю внаслідок війни має унікальну подвійну правову природу, що впливає одночасно з міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Статус осіб з інвалідністю внаслідок війни тісно пов'язано із Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. [4], ратифікованими Україною у 1954 р. Ці конвенції та Додаткові протоколи до них створено, щоб накласти певні рамки на насильство під час війни, обмежити страждання та забезпечити захист жертв війни. Інвалідність, отримана внаслідок бойових дій, надає особі статус, захищений Міжнародним гуманітарним правом. Це накладає на державу унікальний обов'язок, що перевищує стандартні соціальні зобов'язання. Це зобов'язання є не лише актом соціальної справедливості, а й виконанням міжнародно-правового обов'язку перед захисниками. Будь-яке обмеження гарантованих прав повинно бути надзвичайно обґрунтованим, оскільки це може розглядатися як порушення соціальних і міжнародних гуманітарних стандартів.

Другий важливий міжнародно-правовий вимір захисту забезпечується Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю [5], ратифікованою Україною у 2009 р. Цей документ забезпечує захист на засадах прав людини, підтверджуючи невід'ємне право кожної людини на життя та вимагаючи забезпечення його ефективного здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими.

Конвенція вимагає, щоб соціальний захист забезпечував рівні можливості для участі в суспільному житті. Так, соціальний захист має бути визначено як інструмент усунення фізичних, соціальних та психологічних бар'єрів, що перешкоджають цій участі. Забезпечення поваги до фізичної та психічної цілісності прямо корелюється з необхідністю надання якісних лікувально-реабілітаційних, психологічних та соціально-адаптаційних послуг. На національному рівні статус «особа з інвалідністю внаслідок війни» юридично закріплено в Законі. Основними завданнями Закону є: створення належних умов для підтримання здоров'я й активного довголіття; організація соціального та інших видів обслуговування; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності та з урахуванням стану здоров'я.

Для осіб з інвалідністю внаслідок війни соціальний захист має бути розглянуто в різних взаємопов'язаних вимірах, що забезпечують перехід від компенсації до повної реінтеграції. Соціальні гарантії та матеріально-фінансовий складник є виміром соціального забезпечення у структурі ширшого соціального захисту, та його спрямовано на економічну самодостатність. Також законодавство гарантує низку ключових пільг, пов'язаних з відновленням здоров'я та функціонування: безоплатне одержання ліків, медичних виробів та допоміжних засобів реабілітації; позачергове безоплатне зубопротезування (за винятком дорожочісних металів) та забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами; безоплатне позачергове щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням з компенсацією вар-

тості проїзду.

Особи з інвалідністю внаслідок війни мають право на отримання одноразової грошової допомоги, яка є прямою компенсацією за завдану шкоду здоров'ю. Важливою правовою нормою є те, що якщо особа має право на одноразової грошової допомоги за кількома законами, виплата грошових сум здійснюється за однією з підстав за її вибором. Серед необхідних заходів соціально-економічної адаптації виділяється затвердження програм пільгового будівництва житла для військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни. Забезпечення гідних житлових умов є базисною умовою для успішної соціальної реінтеграції.

Дослідження підтверджують, що соціалізація військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни є всебічним, системним, довготривалим процесом, ефективність якого критично залежить від скоординованої участі держави. Розгляд соціального захисту як інструменту реінтеграції є ключовим для реалізації права на участь у суспільному житті. Держава, віддаючи шану та повагу до виконання військового обов'язку, зобов'язана здійснити комплекс заходів, спрямованих на повну адаптацію. Ці заходи мають бути комплексними та охоплювати всі сфери життя, відповідно до соціальної моделі: соціально-психологічні заходи (надання психологічної підтримки не лише самим військовослужбовцям, але й членам їхніх сімей); лікувально-реабілітаційні заходи (модернізація реабілітаційних центрів та баз відпочинку для забезпечення високоякісного відновлення); освітні та кадрові заходи (забезпечення професійної адаптації, перекваліфікації та сприяння працевлаштуванню). Систематизація елементів соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни відображає його комплексну природу, що включає різні рівні взаємодії.

Ефективність теоретико-правового підходу до соціального захисту особи з інвалідністю внаслідок війни є прямо пропорційною прозорості та швидкості адміністративних процедур набуття цього статусу та оцінювання функціонування. Адміністративна складність та бюрократичні ризики, пов'язані з ліквідованою застарілою системою медико-соціальної експертизи, можуть прямо підірвати реалізацію права на соціальний захист, перетворюючи його з гарантованого права на виснажливий бюрократичний квест. Саме тому критично важливим є повне впровадження нового, людиноцентричного підходу до оцінювання, заснованого на Міжнародній класифікації функціонування (МКФ), обмеження життєдіяльності та здоров'я. Цей перехід від застарілої системи, що часто фокусувалася на «визначенні відсотка втрати працездатності», до системи комплексного оцінювання функціонування за стандартами МКФ, обмеження життєдіяльності та здоров'я є ключовою реформою. Такий підхід забезпечує об'єктивність та індивідуалізацію, оскільки оцінює не лише медичний діагноз, а й реальні обмеження участі особи у суспільному житті та її взаємодію з оточуючим середовищем (аналізуючи наявність бар'єрів). Завдяки цьому можливе розроблення гнучкого та цільового Індивідуального плану реабілітації, який об'єднує медичний, психологічний, професійний та соціальний складники, що безпосередньо спрямовано на реінтеграцію, а не лише на пасивну компенсацію.

Успішна реформа неможлива без комплексної циф-

ровізації всіх етапів: від первинного звернення до отримання послуг. Створення єдиного електронного реєстру та можливість проходження процедур за принципом онлайн-сервісів (наприклад, через державний портал електронних послуг) мінімізує ризики, скорочує час очікування та значно знижує бюрократичне навантаження на особу з інвалідністю внаслідок війни. Кінцевою метою цієї трансформації є забезпечення безперервності переходу від лікування та реабілітації до оформлення статусу інвалідності та отримання всіх соціальних послуг. Так, децентралізація прийняття рішень та спрощення документообігу є не просто адміністративними заходами, а гарантією того, що заслужене право на соціальний захист буде реалізовано своєчасно та з повагою до гідності захисника.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило, що теоретико-правові підходи до визначення поняття соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни в Україні перебувають на етапі критичної трансформації, зумовленої воєнними реаліями та міжнародними зобов'язаннями. Встановлено, що цей захист не може бути зведено виключно до вузького розуміння соціального забезпечення, оскільки його кінцевою метою є не лише компенсація втрат, а й повна соціальна реінтеграція та розвиток правосуб'єктності особи.

Правовий статус осіб з інвалідністю внаслідок війни є унікальним, оскільки він має подвійну правову природу, що базується на обов'язках, які випливають із міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції), та стандартах прав людини (Конвенція ООН). Національне законодавство закріплює соціальні гарантії та переваги як форму державної поваги за виконання військового обов'язку. Перехід до соціальної моделі інвалідності вимагає визначення соціального захисту як комплексного, системного процесу соціалізації та адаптації, що охоплює не лише медичні, а й психологічні, освітні та кадрові заходи. На підставі синтезу системного підходу, концепції соціальної безпеки та соціальної моделі пропонуємо вдосконалення поняття «соціальний захист осіб з інвалідністю внаслідок війни в Україні» як комплексу державних та суспільних гарантій (правових, соціальних та економічних), метою яких є забезпечення гідного життя, відновлення здоров'я, професійної адаптації та повноцінної соціальної інтеграції осіб, що отримали інвалідність під час бойових дій та захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Для забезпечення максимальної ефективності соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни необхідне впровадження трьох ключових стратегічних заходів, які гарантують якість, індивідуалізацію та довгострокову стійкість підтримки.

По-перше, критично важливим є законодавче закріплення Індивідуальних планів адаптації. На відміну від традиційної Індивідуальної програми реабілітації, яку здебільшого зосереджено на медичній реабілітації, Індивідуальний план адаптації має бути комплексним та багатосекторальним документом. Він повинен містити чіткі цілі та кроки до не лише професійної підготовки, але й соціальної інтеграції, житлового забезпечення, юридичної підтримки та психосоціальної допомоги, причому розроблений спільно з особами з інвалідністю

внаслідок війни на засадах партнерства. За кожним пунктом має бути закріплено конкретні органи влади та установи з чіткими термінами виконання, що значно підвищує їхню відповідальність та дає змогу здійснювати ефективний контроль.

По-друге, необхідно завершити реформу оцінювання інвалідності, що передбачає повну та незворотну заміну медико-соціальної експертизи на стандарти Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. Цей стратегічний крок вимагає масштабної перепідготовки кадрів та впровадження інституту незалежних міждисциплінарних комісій, які здійснюватимуть функціональне оцінювання не лише за діагнозом, а й з урахуванням реального середовища проживання особи. Наскрізна цифрова інтеграція виводів у державні електронні реєстри є необхідною для автоматичного ініціювання та моніторингу надання ін-

дивідуалізованих соціальних послуг, забезпечуючи безперервність процесу від лікування до реінтеграції.

По-третє, для уникнення розриву між законодавчими деклараціями та фактичною реалізацією, ключовим моментом є запровадження правового моніторингу та оцінювання ефективності. Це включає створення національного Індексу доступності та інклюзивності, що регулярно вимірюватиме ступінь адаптації об'єктів та державних послуг до потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни. Крім того, обов'язковим є залучення різних організацій до проведення регулярних аудитів та оцінювання якості надання послуг (ветеранський аудит), а також запровадження механізмів фінансової прозорості до цільового використання бюджетних коштів. Лише комплексне впровадження цих трьох стратегічних вимірів перетворить соціальний захист в дієвий та гідний механізм підтримки захисників України.

Список використаних джерел

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993, № 3551-ХІІ. Дата оновлення: 23.10.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
2. Холодков А. Актуальні проблеми соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни. *Київський часопис права*. 2023. Т. 1. С. 240–244. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/280>
3. Паламарчук Т. Теоретичні підходи розуміння соціальних гарантій у системі Соціальної безпеки держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2024. С. 38-45. URL: <https://security.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3151/2638>
4. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. *Омбудсман України*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

References

1. On the status of war veterans and guarantees of their social protection: Law of Ukraine dated October 22, 1993, №. 3551-XII. Date of update: October 23, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (In Ukrainian).
2. Kholodkov A. Current problems of socialization of military personnel with disabilities resulting from war. *Kyiv Law Journal*. 2023. Vol. 1. pp. 240–244. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/280> (In Ukrainian).
3. Palamarchuk T. Theoretical approaches to understanding social guarantees in the system of social security of the state. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2024. pp. 38-45. URL: <https://security.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3151/2638> (In Ukrainian).
4. Geneva Conventions on the Protection of War Victims, 1949. Ombudsman of Ukraine. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku> (In Ukrainian).
5. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: UN Convention of 13 December 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (In Ukrainian).

Kateryna SPYTSKA

postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Law (Taras Shevchenko National University of Kyiv); leading specialist of Educational and Methodological Department (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4841-5881>

e-mail: kospyska@knu.ua

THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF SOCIAL PROTECTION FOR PEOPLE WITH DISABILITIES AS A RESULT OF THE WAR IN UKRAINE

The paper is devoted to a comprehensive theoretical and legal study of the definition and content of social protection for persons who have become disabled as a result of combat operations in conditions of prolonged full-scale war. This research is necessary and critically important given the growing number of military personnel and civilians who need systematic and effective support to restore their social function and dignified life. The paper provides a detailed analysis of the doctrinal concepts of social protection, which is considered not as a static set of benefits, but as a dynamic, multi-level system of social relations. This system, in essence, serves as a measure of the state's social security, demonstrating its ability to respond to challenges caused by armed aggression. Social protection for military veterans with disabilities must be transformed from paternalistic assistance to state-guaranteed rights and opportunities. Particular attention is paid to the influence of international law on the formation of the national system of social guarantees. The role of the Geneva Conventions and Additional Protocols, which lay the fundamental foundations for the protection of war victims by requiring the provision of adequate medical care, rehabilitation, and prevention of discrimination, is analyzed. At the same time, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which defines modern standards of equal rights and opportunities and requires the state to take active measures to create a barrier-free and inclusive society, serves as a key guideline for reform. The need to harmonize national legislation with these international acts in order to achieve the highest level of social integration is justified. The need for an irreversible transition from the outdated medical-social model of disability assessment to a progressive social model has been substantiated. The medical-social model, focusing exclusively on medical diagnosis and loss of working capacity, limits a person's potential. The new social model should focus on a person's functioning in society, removing barriers, and supporting life activities. This transition requires a fundamental reform of the system for assessing a person's functioning, including the elimination of medical and social expert commissions and their replacement with transparent, modern assessment mechanisms using the digitization of relevant procedures and the International Classification of Functioning, Disability and Health. It has been proven that social protection for this category of citizens should be defined not only as the provision of compensatory benefits and cash payments, but as a comprehensive, systematic, and continuous process of socialization and adaptation. This is a comprehensive process that involves not only compensation but also investment in human capital. Based on an in-depth analysis, a definition of social protection for persons with disabilities resulting from war has been formulated. This definition reflects its dual legal nature and clear focus on the integration and development of the legal capacity of the individual, rather than just passive social maintenance.

Keywords: social protection, war-related disability, veterans, social model, social guarantees, Geneva Conventions, United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, rehabilitation, adaptation